

YERLİ SƏVİYYƏDƏ ƏRZAQ TƏHLÜKƏSİZLİYİ SİSTEMİNİN FORMALAŞMASI XÜSUSİYYƏTLƏRİ

ARZU İBRAHİMLİ HÜSEYNOVA

Bakı Dövlət Universitetinin müəllimi, i.f.d.

E-mail: arzushka777@gmail.com

Giriş

Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra ilk dəfə deyil ki, əsas söz “ərzaq” yox, “təhlükəsizlik” vurğulanmaqla ərzaq təhlükəsizliyi problemi ilə üzləşdi. Müharibə bölgəsində, işğal olunmuş ərazilərdə yüzrlə qaçqının tranzitinə çevrilmiş regionlarda azərbaycanlıları ən zəruri ərzaq məhsulları və su ilə təminatdan məhrum etməklə, erməni işğalçıları ərzaq müəssisələrini gülləbaran edərək minalarla dağıtmiş, ferma və bağları yandırmaqla münbit qara torpağı dağıdaraq çirkləndirmişdir. Eyni zamanda, unutmaq olmaz ki, dövlətin iqtisadiyyatı bilavasitə yerli iqtisadi inkişafın səmərəliliyindən və yerli vergi daxilolmalarından asılıdır. Məhz buna görə də dövlətin ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üçün regionların, bələdiyyələrin və yerli biznesin inkişafı xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Üstəlik, yerli iqtisadi inkişaf müasir dövrdə ərzaq təhlükəsizliyinin açarı ola bilər.

Əksər alimlər ərzaq məhsullarının istehsalı və satışının hər hansı bir ölkədə yalnız kənd təsərrüfatının uğurlu və təhlükəsiz idarə olunması ilə mümkün olduğunu nəzərə almadan, ərzaq təhlükəsizliyini milli təhlükəsizliyin təmin edilməsinin tərkib hissəsi hesab edirlər. Eyni zamanda, qeyd olunan məsələ ilə bağlı bir çox məşhur alimlərin, o cümlədən E.Quliyev, B.Ataşov, R.Balayev, N.Qafarov, M.Bərxudarov, A. Muradov, A.Mehdiyev, T.Səfərli, A.Mansırılı və başqaları tərəfindən mühüm elmi irəliləyişlərə baxmayaraq, yerli səviyyədə ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsinin əsas mexanizmlərinin müəyyənəşdirilməsi məsələsi əlavə araşdırma tələb edir.

1. Yerli səviyyədə ərzaq təhlükəsizliyi sisteminin formalaşmasının tarixi mənşəyi

İnsan inkişafının hər bir mərhələsinə xas olan ən mühüm sosial kateqlizmlər tarixən aclıqla bağlıdır. Y. Xarabovskinin qeyd etdiyi kimi, “ərzaq təhlükəsizliyi” anlayışının formalaşmasının tarixi kökləri əcdadlarımızın aclığı fizioloji bir hadisə kimi qəbul etməsi ilə birbaşa bağlıdır ki, bu da orqanizmin canlılığını qorumaq üçün müvafiq səviyyədə zəruri məhsulların olmaması ilə bağlıdır” [13].

Belə ki, fransız tarixçisi İ. Braudel iddia edirdi ki, “bir çox əsrlər boyu aclıq o qədər təkidlə qayıtdı ki, o, insanların bioloji rejiminin elementinə, onların gündəlik həyatının strukturlarından birinə çevrildi” [8]. Həqiqətən, XIX əsrdə kartof məhsulunun uğursuzluğu səbəbindən Avropa vaxtaşırı insan resurslarının əhəmiyyətli dərəcədə itkisinə məruz qaldı. Ölkələrin böyük əksəriyyətində aclığın sosial proseslərə əhəmiyyətli təsiri XX əsrdə qaldı, buna misal olaraq 1930-cu illərdə Azərbaycanda baş vermiş fəlakətli insan itkisini göstərmək olar.

İkinci Dünya müharibəsi əksər Avropa ölkələrində vətəndaşların ərzaq təhlükəsizliyinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir etdi. Bu, xüsusilə beynəlxalq ticarətin aktivləşdirilməsi və kənd təsərrüfatının inkişafının intensivləşdirilməsi hesabına istehlakçıların ərzaq məhsulları ilə sistemli və fasiləsiz təchizatı mexanizmlərini təkmilləşdirmək məqsədilə onların hökumətlərinin səylərinin birləşdirilməsinə təkan oldu.

Keçən əsrin 50-60-cı illərində əksər ölkələr kənd təsərrüfatı məhsullarının, ilk növbədə, buğda və çəltik istehsalının artırılması yolu ilə özlərinin ərzaq müstəqilliyini təmin etməyə diqqət yetirdilər. Ona görə də ərzaq təhlükəsizliyi lazımi miqdarda ərzaq məhsullarının istehsalına nail olmaq və onun ixracından asılılığın minimuma endirilməsi ilə bağlı idi.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatı yanında Ümumdünya Ərzaq Şurası milli ərzaq təhlükəsizliyini “zəruri məhsulların istehsalının artırılması, təchizat sistemlərinin təkmilləşdirilməsi, bütövlükdə həyata keçirilən kompleks səylər nəticəsində ölkənin ərzaq məhsulları ilə özünü təmin etmə səviyyəsinin ən yüksək səviyyəsinə çatmasına imkan verən siyasət qida istehlakı, qidasızlıq və aclığın aradan qaldırılması kimi” qiymətləndirir. [11].

2. Qida təhlükəsizliyi sisteminin formalaşmasının konseptual modeli və məntiqi şərtləri

Qida təhlükəsizliyi sistemi müəyyən qaydada düzünülmüş, bir-biri ilə əlaqəli və qarşılıqlı əlaqədə olan, bütövlük təşkil edən elementlər məcmusudur.

O. Göyçuknin belə bir fikri ilə razıyıq ki, “konseptual olaraq qida təhlükəsizliyi sisteminin formalaşması məntiqi model şəklində təqdim edilə bilər,

burada aşağıdakı alt sistemlər fərqlənir: təchizat, funksional, hədəf, nəzarət və tənzimləmə" [9].

"Funksional altsistem qida istehsalı, qida ehtiyatlarının formalaşması və bölüşdürülməsini əhatə edir. Hədəf alt sistemi ərzaq istehlakının ərzaq təhlükəsizliyinin əsas məqsədini həyata keçirir. Qida sistemi maliyyə, maddi-texniki, informasiya, kadr və elmi təminat alt sistemləri ilə bağlıdır. İdarəetmə altsisteminə həm bazarın tənzimlənməsi mexanizmləri, həm də bazar tənzimləyicilərinin fəaliyyətini dövlətə uyğun və nəzarət altsistemini göstəricilərinə uyğun tənzimləyən dövlət idarəetmə tədbirləri daxildir" [9].

Ölkənin ərzaq təhlükəsizliyi deyərkən, əhalinin istehlak etdiyi qida məhsullarının ən azı 80%-nin ölkənin hüdudları daxilində istehsalı başa düşülməlidir. [14, s.93].

Professor E.Quliyevin təbirincə desək, "...ərzaq təhlükəsizliyi o zaman mövcud olur ki, bütün insanlar hər zaman aktiv və sağlam həyat üçün ehtiyac duyduqları qidaya keyfiyyətli sağlam və kifayət qədər əlverişliliyə malik olsunlar" [3, s.101-102].

İqtisadçı alim T. Səfərlinin fikrincə, "...ərzaq təhlükəsizliyi o zaman təmin olunur ki, insanlar həmişə aktiv və sağlam həyat tərzini keçirmək üçün kifayət qədər keyfiyyətli ərzaq və qida məhsulları əldə etmək imkanına malikdirlər"[7].

A. Muradovun təbirincə desək, "...hər bir ölkədə ərzaq və qida məhsullarının təhlükəsizliyi probleminin həlli ölkədə yoxsulluğun azaldılması, qida məhsullarının təhlükəsizliyinin və ərzaq məhsullarının istifadəsinin səmərəliliyi ilə bağlıdır" [5].

Yerli səviyyədə ərzaq təhlükəsizliyi sisteminin formalaşdırılması tapşırığını yerinə yetirmək hər bir konkret regionda dövlətin və yerli özünüidarəetmə orqanının hərtərəfli yanaşmasını və səylərinin cəmlənməsini tələb edir.

Bundan əlavə, hər bir bölgənin ərzaq təhlükəsizliyi sistemi onun sosial-iqtisadi inkişaf proqramının məzmununa uyğun olmalı, bələdiyyə sakinlərinin həyat səviyyəsinin və keyfiyyətinin yüksəldilməsinə yönəldilməlidir.

Regional və ya bələdiyyə səviyyəsində ərzaq təhlükəsizliyi sisteminin formalaşmasının subyektləri aşağıdakılardır:

- yerli özünüidarəetmə orqanları;
- ərzaq məhsullarının istehsalçıları, ixracatçıları və idxalçıları;
- istehlak birlikləri;

- kütləvi informasiya vasitələri;

- bələdiyyələrdə vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları və s.

Vurğulayaq ki, Azərbaycandakı müasir şəraitdə bu proseslər Ermənistanın tammiqyaslı işğalının nəticələri ilə bağlı bir sıra risk və təhdidlərin nəzərə alınmasını tələb edir.

Eyni zamanda, unutmaz ki, onların aktuallığı və kəskinliyi kifayət qədər differensiallaşdırılıb və daha çox onun aid olduğu ərazi bələdiyyənin növündən asılıdır: cəbhə xəttində olan bələdiyyələr, ərazisində fəal hərbi əməliyyatların aparıldığı bələdiyyələr, işğaldan azad edilmiş bələdiyyələr, döyüş zonasından kənarda olan bələdiyyələr.

Regionun inkişaf potensialına təsir edən mühüm amil həm də müharibə zonasından uzaqlıqdır ki, bu da əhali itkilərinin miqyasını, o cümlədən evakuasiya ilə bağlı itkiləri və icmalarda məcburi köçkünlərin sayını müəyyən edir.

3. Regional səviyyədə qida məhsullarının istehsalının təşkili problemləri və ərzaq təhlükəsizliyi sisteminin formalaşmasının daxili xüsusiyyətləri

Qeyd etmək lazımdır ki, yerli səviyyədə ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi ilə bağlı problemlərin əhəmiyyətli hissəsi müharibədən əvvəl də aktual idi.

Xüsusilə, ekspertlərin fikrincə, regionlarda qida məhsullarının istehsalı və emalının təşkili ilə bağlı çətinliklərin əsas səbəbləri:

- sənaye məhsulları ilə müqayisədə kənd təsərrüfatı məhsullarının qiymət fərqi;
- başlanmış institusional islahatların natamamlığı;
- bazar infrastrukturunun yetərinə inkişaf etməməsi (maliyyə-kredit mexanizmi, mütəşəkkil toptansatış bazarları, sığorta sistemi və s.);
- mənfəətlə işləyən təsərrüfatlara səmərəsiz dəstək, kənd təsərrüfatı müəssisələrinin müflisləşməsi üçün real fəaliyyət mexanizminin olmaması;
- islahatların həyata keçirilməsinə dövlət və yerli yanaşmalar arasında ziddiyyətlər;
- kənd yerlərində sosial infrastrukturun saxlanması problemi aspektləri [12].

Azərbaycanda müharibənin vurduğu ziyanın nəticələrinin aradan qaldırılması islahatları bir sıra digər amillərin də nəzərə alınmasını tələb edir.

Belə ki, milli iqtisadiyyat səviyyəsində aşağıdakılar müşahidə olunur:

– 2023-cü ilin sonuna real ÜDM artımının nisbi azalması;

– istehsalın azalması problemi;

– hərbi risklər, əmək ehtiyatlarının Silahlı Qüvvələr sıralarına çıxarılması, enerji terroru, maddi-texniki təminat problemləri nəzərə alınmaqla Azərbaycanın investisiya inkişafının nisbətən mürəkkəbləşməsi;

– vergi iqtisadi bazasının daralması və xərc tələbatının artması nəticəsində dövlət və yerli maliyyə sferalarında balanssızlığın yaranması və s.

İşğaldan azad olunmuş regionlarda da vəziyyət ağırdır:

– müharibə zamanı ermənilər minlərlə infrastruktur obyektini, o cümlədən bələdiyyələrin yenidən qurulması üçün çox vacib olanları məhv etdi;

– mülki, nəqliyyat və logistika infrastrukturunun davamlı atəşə tutulması, hətta cəbhə xəttindən kifayət qədər uzaqda olan regionların inkişafına mənfi təsir göstərir;

– 1 milyondan artıq insan öz evlərini, isti ocaqlarını tərk etmək məcburiyyətində qaldı;

– biznesin və əmək qabiliyyətli vətəndaşların xaricə axını ona gətirib çıxarıb ki, bəzi bələdiyyələr orta hesabla daha da “qocalıb” və bununla da sosial dəstəyə ehtiyac artır.

Beləliklə, müasir şəraitdə yerli səviyyədə ərzaq təhlükəsizliyi sisteminin formalaşmasının daxili xüsusiyyətlərinə aşağıdakıları aid etmək məqsədəuyğundur:

– yerli səviyyədə ərzaq məhsullarının istehsalının və emalının təşkili ilə bağlı hələ müharibədən əvvəl yaranmış çətinliklərin mövcudluğu: kənd təsərrüfatı məhsullarının qiymətlərinin sənaye məhsulları ilə müqayisədə qeyri-bərabərliyi, başlanmış institusional islahatların natamamlığı, qeyri-kafi bazar infrastrukturunun inkişafı, zərərli təsərrüfatların aşağı effektiv dəstəyi, kənd müəssisələrinin müflisləşməsi üçün real fəaliyyət mexanizminin olmaması, dövlət və yerli yanaşmalar arasında ziddiyyətlər islahatların həyata keçirilməsi, kənd yerlərində sosial infrastrukturun saxlanması problemləri məqamlar;

– milli iqtisadiyyatın inkişafındakı mənfi tendensiyalar;

– hərbi təcavüzün nəticələri ilə bağlı icmaların inkişafında çətinliklər, o cümlədən: infrastruktur obyektlərinin davamlı dağıdılması, mülki, nəqliyyat və logistika infrastrukturunun atəşə tutulması təhlükəsi, müəssisələrin və əmək qabiliyyətli vətəndaşların xaricə axını.

4. Ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi mexanizmi və onun tərkib elementləri

Ərzaq təhlükəsizliyi nəzəriyyəsinin əsas suallarından biri onun təmin edilməsi mexanizmləri məsələsidir. Ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi mexanizminin əsası kimi iqtisadi həyatın hadisələri və prosesləri arasında onların özünüinkışafında və dinamikasında obyektiv asılılıqlar və əlaqələr kompleksi hesab edilməlidir. Təhlükəsizlik mexanizmi dəyişmək, adaptiv xarakter daşımaq, yəni istehsal münasibətlərində və cəmiyyətin məhsuldar qüvvələrində baş verən dəyişiklikləri adekvat şəkildə əks etdirməyə qadirdir.

Ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi mexanizmi təhdidlərin qarşısının alınması üçün təşkilati, iqtisadi, tənzimləyici, informasiya və maliyyə tədbirləri sistemidir ki, bu da aşağıdakı elementləri ehtiva edir: daxili və xarici təhdidlərin müəyyən edilməsi və proqnozlaşdırılması məqsədilə iqtisadiyyatın və cəmiyyətin ərzaq təhlükəsizliyi sahəsində obyektiv və hərtərəfli monitorinqi; ərzaq təhlükəsizliyi sahəsində daxili və xarici təhdidlərin aşkar edilməsi və qarşısının alınması ilə bağlı fəaliyyət; kənd təsərrüfatı təhlükəsizliyi sahəsində hüquqi bazanın yaradılması; milli qida istehsalçısının kreditləşdirilməsi və dəstəklənməsi və onun rəqabət qabiliyyəti; qida istehlakçılarının sağlamlığının etibarlı qorunması; müxtəlif yaş və peşəkar əhali qrupları üçün balanslaşdırılmış qida məhsulları.

Yerli səviyyədə ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsinin kompleks mexanizminin tərkib elementlərinə aşağıdakılar daxil edilməlidir: normativ-hüquqi, təşkilati-iqtisadi, informasiya və maliyyə mexanizmləri.

Beləliklə, yerli səviyyədə ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üçün normativ-hüquqi mexanizmə aşağıdakılar daxil ola bilər[1]:

– qida istehsalının stimullaşdırılması üçün ekoloji standartların tətbiqi;

– ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sahəsində yerli siyasətin konseptual əsaslarının müəyyən edilməsi və s.

Biz hazırkı mərhələdə yerli səviyyədə ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsinin təşkilati-iqtisadi mexanizminin əsasını ölkənin regionlarında ortamüddətli perspektiv üçün ərzaq təhlükəsizliyi proqramlarının təsdiq edilməsi ilə bağlı mövqeyi bölüşürük.

Göstərilən proqrama yerli özünüidarəetmə orqanlarının səlahiyyətlərinə aid bir sıra məsələlər daxil

edilməlidir. Bu, ilk növbədə, ərzaq təminatının lazımı səviyyədə olması, içməli suyun mövcudluğu və mövcud qidanın təhlükəsizliyi ilə bağlıdır. Müəyyən edilmiş məqsədlərə nail olmaq, ərzaq təhlükəsizliyinin inkişafı üçün qarşıya qoyulmuş məqsədlərə nail olmağa imkan verəcək konkret addımlarla birlikdə nəzərdən keçirilməlidir.

Proqram üzrə işlərin başlanması real vəziyyətin aydınlaşdırılmasını, mövcud problemlərin və onların həlli variantlarının müəyyənləşdirilməsini nəzərdə tutur. Bu prosesə geniş ekspert dairəsinin, eləcə də həm bölgə sakinləri, həm də köçürülmüş vətəndaş cəmiyyəti nümayəndələrinin cəlb edilməsi vacibdir. Ümumiyyətlə, bu proqramın maraqlı tərəfi hər bir evdir.

Ümumiyyətlə, bölgələrin, eləcə də bələdiyyələrin sakinlərini ərzaqla təmin etmək və onların hüduqlarından kənarda ərzaq məhsullarının satışı üçün ərzaq fondunun yaradılması ilə bağlı tipik problemlər aşağıdakılardır:

- müharibədən sonrakı dövrdə bölgədə istehsal olunan əsas ərzaq məhsullarının müəyyən növlərinin onların cəmiyyətə çatdırılması riskini minimuma endirmək üçün kifayət qədər miqdarının olmaması;

- əhalinin əksəriyyətinin ərzaq məhsulları ilə özünü təmin etmək barədə məlumatlılığının olmaması və psixoloji hazırlıqsızlıq, ticarət şəbəkələrinə təminatlı təchizata ümid;

- zəruri məhsulların yetişdirilməsi üçün istifadə oluna bilən bütün torpaq ehtiyatlarından istifadə etməmək;

- ayrı-ayrı təsərrüfatlar tərəfindən az məhsuldar və xəstəliyə meyilli tərəvəz sortlarından istifadə;

- müvafiq kənd təsərrüfatı texnikasının və yanacaq-sürtkü materiallarının, xüsusən də ümumi mülkiyyətdə olan torpaqların becərilməsi üçün olmaması;

- kommunal müəssisələr və fərdi təsərrüfatlar tərəfindən hazır məhsulların emalı/saxlanması üçün ənənələrin və avadanlıqların olmaması;

- artıq kənd təsərrüfatı məhsullarının satışı sahəsində praktiki təcrübənin və potensialın olmaması, qeyri-müntəzəm tədarükü və satış fəaliyyəti və s.

Bundan əlavə, proqram aşağıdakıları təmin etməlidir[6]:

- region və ya bələdiyyənin ərzaq təhlükəsizliyi risklərinin qiymətləndirilməsi;

- region və ya bələdiyyənin içməli suya və qidaya olan tələbatının qiymətləndirilməsi;

- region və ya bələdiyyədə ərzaq məhsullarının becərilməsi, toplanması, emalı və saxlanması təmin etmək üçün ehtiyatların və imkanların inventarlaşdırılması yolu ilə bu ehtiyacların ödənilməsi üçün yerli potensialın axtarışı;

- ərzaq məhsulları ilə təminat üzrə tədbirlər planının işlənilib hazırlanması;

- resursların cəlb edilməsi və hazırlanmış planın həyata keçirilməsi. Proqramın həyata keçirilməsinin perspektiv sahələri də ola bilər:

- region və ya bələdiyyə aktivlərinin auditi;

- bütün zəruri növ ərzaq məhsullarının yetişdirilməsi üçün əkin sahələrinin ehtiyatlarının tapılması məqsədilə regionun və ya bələdiyyənin kommunal müəssisələrinin, təhsil müəssisələrinin cəlb edilməsi;

- sahə işlərinin koordinasiyasının və dəqiq planlaşdırılmasının təkmilləşdirilməsi; bütün regionun və ya bələdiyyənin, o cümlədən məcburi köçkünlərin cəlb edilməsi;

- kənd təsərrüfatı məhsullarının becərilməsi, emalı və istehsalı ilə məşğul olan müəssisələrin tikintisi, bərpası və ya genişləndirilməsi;

- sahə işlərinin koordinasiyasının və dəqiq planlaşdırılmasının təkmilləşdirilməsi;

- istehsal olunan məhsulların becərilməsi, saxlanması və emalı üçün zəruri materialların, avadanlıqların, inventarların, avadanlıqların alınması və paylanması;

- emal olunmuş qida maddələri əsasında üzvi-mineral gübrələrin istehsalı yollarının axtarışı;

- region və ya bələdiyyənin sakinlərinin ərzaq məhsullarına ödəmə qabiliyyətinə malik tələbatını ödəmək üçün kənd təsərrüfatı məhsullarının pərakəndə ticarət şəbəkəsində və son istehlakçıya çatdırılması imkanı;

- otlaqların inkişafına, ev təsərrüfatları üçün toxum, gübrə və ya yanacaq alınmasına köməklik göstərmək;

- giləmeyvə dondurulması, süd emalı ilə bağlı emal müəssisələrinin yaradılmasının birgə maliyyələşdirilməsi;

- fermer bazarlarının yaradılması;

- regionlarda yeni kənd təsərrüfatı məhsulları növlərinin istehsalına başlanması;

- ekoloji təmiz kənd təsərrüfatının inkişafı;

- ərzaq təhlükəsizliyi sahəsində bələdiyyələrarası əməkdaşlıq proqramlarına başlanılması;

- ev təsərrüfatlarının aqrar sektorda biznes təşəbbüslərinə çevrilməsi və s.

İqtisadçı alim M.Bərxudarovun fikrincə, "... beynəlxalq bazarlar sistemində ekoloji təmiz kənd təsərrüfatı məhsulları bazarının xüsusi çəkisinin dinamik artması trendi Azərbaycanda sözügedən məhsulların ixrac potensialının artırılması üçün əlverişli şərait kimi çıxış edə bilər. Ona görə də, sözügedən istiqamətdə ciddi elmi təhlillər aparılmalı, irəli sürülən yeni nəzəri müddəa bazarına əsaslanan proqnoz modellər qurulmalı və alınan yeni elmi-tədqiqat nəticələri əsasında xüsusi dövlət proqramı qəbul olunmalıdır. Çünki dövlətimizin ciddi, sistemli-kompleks və ardıcıl dəstəyi olmadan sözügedən məqsədə nail olmaq qeyri-mümkündür"[2].

Onu da vurğulayaq ki, A.Mansırlının qeyd etdiyi kimi, " Ölkənin ərzaq təhlükəsizliyinə nail olmaq üçün ərzaqa əlyetərliyin təmin edilməsi ən mühüm məsələlərdən biridir. Bu zaman bazarda əhalinin istəklərinə uyğun növdə, həcmdə və keyfiyyətdə ərzaq məhsullarının mövcud olması və faktiki istehlak göstəricilərinin yüksəldilməsi təmin olunmalıdır. Ölkə əhalisinin ərzaqla təminatının yaxşılaşdırılması zamanı nəzərə alınmalı olan məqamlardan biri də əhalinin gəlirləri, istehlak xərcləri və onun tərkibində ərzaq xərclərinin xüsusi çəkisi ilə bağlı göstəricilərdir." [4, s.157].

Beləliklə, fikrimizcə, qida mədəniyyətinin formalaşmasına və sağlam qidalanma prinsiplərinin inkişafına yönəlmiş informasiya-kommunikasiya tədbirlərinin həyata keçirilməsi regionlarda əhalinin sağlamlığına təsir göstərməyə imkan verəcək.

Yerli səviyyədə ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üçün maliyyə mexanizmi aşağıdakıları əhatə edə bilər:

– ayrı-ayrı ərzaq məhsulları istehsalçılarına maliyyə yardımı və ya kredit dəstəyi şəklində konkret maliyyə mexanizmləri (arı ailələri üçün arıçılıq sahəsində fiziki şəxslərə əlavə maliyyə dəstəyi, ev heyvanlarının saxlanması və meyvə-giləmeyvə bitkilərinin yetişdirilməsinə subsidiyalar və s.);

- kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarına yerli vergi və ödənişlərin ödənilməsi üçün vergi güzəştlərinin müəyyən edilməsi və s.

Nəticə

Göstərilir ki, yerli səviyyədə ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsinin məqsədləri bunlardır: ərzaq məhsullarına olan tələbatın müəyyən edilməsi, ərzaq resurs bazasının yaradılması, ərzaq məhsullarının istehsalı, onların paylanması, istehlakı və ərzaq

təhlükəsizliyi sisteminin idarə edilməsi.

Müasir şəraitdə yerli səviyyədə ərzaq təhlükəsizliyi sisteminin formalaşmasının daxili xüsusiyyətləri arasında:

- region və ya bələdiyyələrdə ərzaq məhsullarının istehsalının və emalının təşkili ilə bağlı hələ müharibədən əvvəl yaranmış çətinliklərin mövcudluğu: kənd təsərrüfatı məhsullarının qiymətlərinin sənaye məhsulları ilə müqayisədə qeyri-bərabərliyi, başlanmış institusional islahatların natamamlığı, qeyri-kafi bazar infrastrukturunun inkişafı, gəlirlə işləyən təsərrüfatların aşağı effektiv dəstəklənməsi, kənd təsərrüfatı müəssisələrinin müflisləşməsi üçün real fəaliyyət mexanizminin olmaması, islahatların həyata keçirilməsində dövlət və yerli yanaşmalar arasında ziddiyyətlər; kənd yerlərində sosial infrastrukturun saxlanması problemi aspektləri;

– milli iqtisadiyyatın inkişafındakı mənfi tendensiya;

- hərbi təcavüzün nəticələri ilə bağlı region və ya bələdiyyələrin inkişafındakı çətinliklər: infrastruktur obyektlərinin davam edən dağıdılması, mülki, nəqliyyat və logistika infrastrukturunun atəşə tutulması təhlükəsi, biznesin və əmək qabiliyyətli vətəndaşların xaricə axını.

Birləşmiş bələdiyyə büdcələrinin mədaxil hissəsinin icrası onların maliyyə təminatında əsas rol oynayır və onların ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sisteminin formalaşdırılmasının maliyyə əsasını təşkil edir.

Müəyyən edilib ki, yerli səviyyədə ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsinin kompleks mexanizmi normativ-hüquqi, təşkilati-iqtisadi, informasiya və maliyyə mexanizmlərini özündə birləşdirir.

Qeyd olunan mexanizmlərin formalaşması üçün mümkün vasitələr aşağıdakılarla göstərilir: qida məhsullarının istehsalını stimullaşdırmaq üçün ekoloji standartların tətbiqi; ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sahəsində yerli siyasətin konseptual əsaslarının müəyyən edilməsi; region və ya bələdiyyələrin ərzaq təhlükəsizliyinin real vəziyyətini dərk etmək və yerli özünüidarəetmə orqanları tərəfindən maliyyə xərclərinin planlaşdırılmasının səmərəliliyini artırmaq məqsədi ilə ortamüddətli perspektiv üçün bələdiyyələrdə ərzaq təhlükəsizliyi proqramlarının təsdiq edilməsi; regionda qida təhlükəsizliyi məsələlərinə dair genişmiqyaslı məlumat və maarifləndirmə kampaniyasının aparılması; ərzaq məhsullarının emalı, konservasiyası və satışı

üzrə əhaliyə məsləhət dəstəyi; qrantlar haqqında məlumatların verilməsi; qida istehsalı və istehlakı mədəniyyətinin formalaşdırılmasına yönəlmiş informasiya-kommunikasiya fəaliyyətinin aparılması; müəyyən ərzaq məhsulları istehsalçılarına maliyyə yardımını və ya kredit dəstəyi şəklində konkret maliyyə mexanizmlərinin müəyyən edilməsi; kənd təsərrüfatı istehsalçıları üçün yerli vergilərin və ödənişlərin ödənilməsi üçün vergi güzəştlərinin müəyyən edilməsi və s.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. "Qida təhlükəsizliyi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı şəhəri, 5 may 2022-ci il №523-VIQ.

2. Bərxudarov M., Azərbaycanın ərzaq təhlükəsizliyi. Reallaşdırılan iqtisadi siyasət kontekstində. // UNEC Ekspert, Bakı, 2015. s. 40-41.

3. Quliyev E.A. Qlobal ərzaq təhlükəsizliyi: reallıqlar, çağırışlar və perspektivlər. Kooperasiya Nəşriyyatı. Bakı-2018, s. 19.

4. Mansırlı A., Ərzaq təhlükəsizliyi məsələləri. // "Əmək və sosial münasibətlər", 2022, №2 (18). s. 152-159.

5. Muradov A. Ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi insan inkişafının mühüm şərti kimi. Ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsinin sosial-iqtisadi problemləri mövzusunda beynəlxalq elmi-praktik konfransın materialları, AMEA-nın İqtisadiyyat İnstitutu, Bakı 2011.

6. Mustafayeva R. R., Abbasova Y. Ə., Qəmbərova R. M. Ölkənin ərzaq təhlükəsizliyinin qiymətləndirilməsi meyarları // *Agricultural Economics * Kənd təsərrüfatının iqtisadiyyatı* * Экономика сельского хозяйства - 2021, № 4 (38), s. 39-47.

7. Səfərli T. H., Ərzaq təhlükəsizliyinin təmin olunması məsələləri // *Agricultural Economics * Kənd təsərrüfatının iqtisadiyyatı* * Экономика сельского хозяйства - 2022, № 3 (41), s. 49-57.

8. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV-XVIII. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Fernand_Braudel/Materialna_tsyvilizatsiia_ekonomika_i_kapitalizm_XV-XVIII_st_Tom_1/

9. Гойчук О. Продовольча безпека: монографія. Житомир: Полісся, 2004. 348 с.

10. Залізнюк В.П. Еволюція поняття та підходів щодо виміру продовольчої безпеки. Державне управління: удосконалення та розви-

ток. 2016. № 8. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1249>

11. Румик І.І. Понятійні аспекти продовольчої безпеки як складової національної безпеки України. Вчені записки університету «КРОК». Серія: Економіка. 2014. Вип. 35. С. 22–32.

12. Румик І.І. Територіальні особливості формування системи продовольчого забезпечення. Економіка та управління національним господарством. 2016. № 2. С. 162–170.

13. Харабовський Ю.І. Теоретичні основи забезпечення продовольчої безпеки. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Економіка і управління. 2020. Том 31(70). № 6. С. 78–82.

14. Экономические перспективы. Электронный журнал государственного департамента Обеспеченность продовольствием и безопасность продуктов питания. Том 7. № 2, май 2002 года. С. 93.

XÜLASƏ

Məqalənin məqsədi Azərbaycanda yerli səviyyədə ərzaq təhlükəsizliyi sisteminin mexanizmlərini və formalaşması xüsusiyyətlərini müəyyən etməkdir.

Məqalədə əvvəlcə, yerli səviyyədə ərzaq təhlükəsizliyi sisteminin formalaşmasının tarixi mənsəyi araşdırılmış, qida təhlükəsizliyi sisteminin formalaşmasının konseptual modeli və məntiqi şərtləri nəzərdən keçirilmişdir. Sonra müəllif, regional səviyyədə qida məhsullarının istehsalının təşkili problemlərini və ərzaq təhlükəsizliyi sisteminin formalaşmasının daxili xüsusiyyətlərini müəyyən etmiş və ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi mexanizmini və onun tərkib elementlərini tədqiq edərək, program əhəmiyyətli müddəalar təklif etmişdir.

Açar sözlər: ərzaq təhlükəsizliyi sistemi, konseptual model, ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi mexanizmi, yerli səviyyə, regional inkişaf.

Арзу Ибрагимли Гусейнова

Особенности формирования системы продовольственной безопасности на местном уровне

РЕЗЮМЕ

Цель статьи – определить механизмы и особенности формирования системы продоволь-

ственной безопасности на местном уровне в Азербайджане.

Вначале в статье исследованы исторические истоки формирования системы пищевой безопасности на местном уровне, рассмотрены концептуальная модель и логические условия формирования системы пищевой безопасности. Далее автор обозначил проблемы организации производства пищевой продукции на региональном уровне и внутренние особенности формирования системы пищевой безопасности, а после изучения механизма обеспечения пищевой безопасности и ее составляющих элементов в программе предложил важные положения.

Ключевые слова: *система продовольственной безопасности, концептуальная модель, механизм продовольственной безопасности, местный уровень, региональное развитие.*

Arzu Ibrahimli Huseynova

Features of the formation of the food security system at the local level

SUMMARY

The purpose of the article is to determine the mechanisms and features of the formation of the food security system at the local level in Azerbaijan.

First, the historical origin of the formation of the food safety system at the local level was investigated in the article, and the conceptual model and logical conditions of the formation of the food safety system were reviewed. Then, the author identified the problems of organizing the production of food products at the regional level and the internal features of the formation of the food safety system, and after studying the mechanism of ensuring food safety and its constituent elements, the program proposed important provisions.

Keywords: *food security system, conceptual model, food security mechanism, local level, regional development.*